

## РОЗДІЛ 2 КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 342(477)

### КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ ТА ГЛОБАЛЬНІ СВІТОВІ ПРОЦЕСИ CONSTITUTION OF UKRAINE AND WORLD GLOBAL PROCESSES

**Берназюк Я.О.,**  
*доктор юридичних наук, доцент,  
заслужений юрист України,  
професор кафедри загальноправових дисциплін  
Київського національного торговельно-економічного університету*

Стаття присвячена дослідженню глобальних світових процесів сучасності та визначенню місця в них конституційної реформи, що триває в Україні. Проведено аналіз сучасного стану конституційної реформи в Україні; охарактеризовано основні тенденції глобальних світових процесів, що тривають в Європі та світі, з'ясовано їх вплив на провадження конституційної реформи в Україні; виявлено проблеми на шляху до таких реформ в контекстному зв'язку із глобальними світовими процесами; запропоновано власне бачення можливих способів їх вирішення.

**Ключові слова:** Конституція України, глобалізація, світові процеси, Європейський Союз.

Статья посвящена исследованию глобальных мировых процессов современности и определению места в них конституционной реформы, которая проходит в Украине. Произведен анализ современного состояния конституционной реформы в Украине; охарактеризованы основные тенденции глобальных мировых процессов, имеющих место в Европе и мире, установлено их влияние на осуществление конституционной реформы в Украине; выявлены проблемы на пути к таким реформам в контекстной связи с глобальными мировыми процессами; предложено собственное видение возможных способов их решения.

**Ключевые слова:** Конституция Украины, глобализация, мировые процессы, Европейский союз.

The article investigates contemporary global world processes and identifying places them constitutional reform that continues in Ukraine. The analysis of the current state of constitutional reform in Ukraine; describes the main trends of global world processes that are continuing in Europe and the world, to determine their effect on the proceedings of constitutional reform in Ukraine; identified problems towards such reforms in the context of the global communication processes; offered their own vision of their possible solutions.

**Key words:** Constitution of Ukraine, globalization, global developments, the European Union.

**Постановка проблеми.** Зовсім не випадково Україна як найбільша за площею та одна з найбільших за кількістю населення в Європі держава останнім часом досить активно залучена у глобальні процеси, що відбуваються у світі.

Така тенденція напряму зачіпає і конституційний процес, який перманентно триває в Українській правовій системі та до якого вже залучено значну кількість вітчизняних та іноземних теоретиків, практиків і досить часто, на жаль, політику.

Науковці, політичні та громадські діячі, які залучені до конституційного процесу, що триває в Україні, намагаються враховувати як внутрішньодержавні процеси, так і загальносвітові тенденції, які напряму зачіпають Україну та її громадян. Між тим на сьогодні виникає ряд проблем, пов'язаних не тільки з відсутністю єдиного бачення нової Конституції України в контексті глобальних світових змін, але і процесу її розробки та прийняття. У зв'язку з цим постає питання про необхідність проведення ґрунтовного наукового дослідження проблеми провадження конституційної реформи в Україні в умовах глобальних світових процесів.

**Стан опрацювання.** Окремі аспекти проблем, що виникають на сучасному етапі провадження кон-

ституційної реформи в Україні, досліджували такі вчені, як Ю.В. Баскакова, П.В. Качанова, Б.І. Ольховський, Ю.С. Шемшученко. При цьому позитивним є той факт, що до вже сформованої школи українських вчених-конституціоналістів протягом останніх двох років приєдналася плеяда молодих науковців: О.Ф. Мельничук [1], К.О. Павшук [2], Т.С. Подорожна [3] та ін., що доповнюють науку свіжими ідеями та новаторськими пропозиціями.

Однак на сьогодні актуальні комплексні дослідження, присвячені Конституції України в контексті глобальних світових процесів, практично відсутні, що підкреслює важливість та актуальність запропонованої теми.

**Метою статті** є визначення шляхів та напрямів провадження конституційної реформи в Україні в умовах глобальних світових процесів. Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі завдання: визначити сучасний стан конституційної реформи в Україні; охарактеризувати основні тенденції глобальних світових процесів, що тривають в Європі та світі, з'ясувати їх вплив на провадження конституційної реформи в Україні; виявити проблеми на шляху до таких реформ в контекстному зв'язку із

глобальними світовими процесами; запропонувати власне бачення можливих способів їх вирішення.

**Виклад основного матеріалу.** Події політико-правового характеру, що відбувались в Україні протягом останніх декількох років, привернули до себе підвищену увагу з боку світової спільноти. Це не тільки змусило владу нашої держави активізувати свою позицію у напрямі євроінтеграції, але і створило передумови для залучення України до світових глобальних процесів. Така ситуація не змогла не вплинути на провадження конституційної реформи в нашій державі та задіяти до неї авторитетні міжнародні інституції.

Так, наприклад, в 2015 році Президент Венеціанської комісії Джанні Букіккіо у своєму виступі на конференції «Конституційна реформа в Україні. Досягнення та перспективи» зробив заяву, згідно з якою Венеціанська комісія повністю підтримує прийняття Україною змін до Конституції в частині реформування судової гілки влади та децентралізації, хоча процес і відбувається з великим запізненням; прийняття змін до Конституції в частині децентралізації дасть змогу Україні відійти від радянської спадщини у вигляді централізованої системи влади, а зміни у частині правосуддя значно зменшать політичний вплив на суддів [5].

Крім того, варто звернути увагу на досить широке представництво у створеній Президентом України Конституційній Комісії з боку міжнародних організацій, зокрема Роберт Боер – керівник дорадчого відділу адміністрування юстиції Консультативної місії Європейського Союзу з реформування сектору цивільної безпеки України (КМЄС в Україні); Алан Делькамп – радник з конституційних питань Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи, доктор права; Франческо Палермо – директор Інституту з вивчення федералізму та регіоналізму Європейської академії прикладних досліджень та підвищення кваліфікації – Больцано (м. Больцано, Італійська Республіка), член Консультативного комітету Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин [6].

Отже, особливістю сучасної конституційної реформи, що триває в нашій державі, є те, що вона як ніколи раніше проходить під пильною увагою представників світової спільноти; значний вплив на неї справляють ідеї світового глобального конституціоналізму. Тому зупинимось на тих подіях світового масштабу, під дію яких потрапляє конституційний процес України.

Так, на початку 2016 року серед найважливіших подій на просторах Європейського Союзу, які безумовно стосуються конституційних процесів і в Україні, слід відзначити дійсно історичний виступ Генерального секретаря Ради Європи Турбйорна Ягланда 26 січня на сесії ПАРЄ, в якій досить аргументовано звернуто увагу на наявність суттєвих загроз для Конвенції з прав людини та вперше публічно оголошено про системну загрозу того, що Європейська конвенція з прав людини – документ, який визначає та втілює спільні європейські цінності, – може бути зруйнована [7; 8].

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод прийнята відповідно до Загальної декларації прав людини з метою додержання країнами-підписантами (учасниками Ради Європи) та забезпечення на своїй території прав та основоположних свобод людини. Конвенція, що була відкрита для підписання 4 листопада 1950 року та набула чинності 3 вересня 1953 року, запровадила судовий механізм захисту визнаних міжнародним правом загальних стандартів політичних, економічних, соціальних і культурних прав та свобод людини в країнах-членах Ради Європи [9].

У своєму виступі Генеральний секретар Ради Європи, акцентуючи увагу на тому, що «Європейська Конвенція з прав людини зміцнила свободу, демократію і верховенство права в кожній з наших країн», звертає увагу на основні загрози, які відбуваються у нас на очах:

– жахливі події на Центральному вокзалі Кельна (проблема гендерної нерівності та культурно-релігійних особливостей);

– суперечка навколо законодавчих змін у Польщі (проблема політичної нейтральності Конституційного Суду);

– дебати у Великій Британії стосовно рішення ЄСПЛ щодо виборчих прав ув'язнених;

– своєрідний виклик РФ стосовно права держави не виконувати рішення ЄСПЛ з огляду на можливу наступну негативну оцінку цього рішення з боку Конституційного Суду РФ;

– збір у Швейцарії достатньої кількості підписів під петицією для проведення референдуму з питання ролі міжнародних договорів у порівнянні з національним законодавством;

– прийняття парламентом Норвегії резолюції, в якій йдеться про те, що міжнародні Конвенції повинні бути адаптовані до так званих нових реалій (криза з біженцями), вважаючи, що такі Конвенції були написані для «сонячних днів».

Свій виступ Турбйорн Ягланд завершує нагадуванням того, що система Конвенції – у якій всі 47 держав-членів поділяють відповідальність – кріпиться на статті 46 цього документу, в якій йдеться, що Сторони зобов'язуються виконувати рішення Європейського суду. Там не сказано «мали би», а написано чітко – «зобов'язані» [7].

Проблема виконання рішень Європейського суду з прав людини та дотримання положень Конвенції з прав людини є актуальною і для України. Зокрема, у Листі Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини на адресу Кабінету Міністрів України та Апарату Верховної Ради України «Подання щодо вжиття заходів загального характеру, необхідних для виконання рішень Європейського суду з прав людини, що набули статусу остаточного у I кварталі 2015 року» від 3 квітня 2015 року міститься стислий огляд проблем, які привели до визнання Європейським судом з прав людини порушень Україною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, та пропозиції щодо їх вирішення [10]. Наприклад, факти пору-

шення Україною статті 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод встановлено у рішеннях від 16 жовтня 2014 року у справі «Гордієнко проти України» (заява № 27620/09), від 11 грудня 2014 року у справі «Кушнір проти України» (заява № 42184/09), від 27 лютого 2015 року у справі «Аднаралов проти України» (заява № 10493/12).

З цього приводу також слід зазначити, що статистика показує, що кількість позовів ЄСПЛ у Страсбурзі від українських громадян кожного року зростає. Згідно з даними, які подані на сайті ЄСПЛ, на стадії розгляду знаходиться 16 150 скарг від українських позивачів, що становить 19% від кількості справ з усіх 47 країн. У цій статистиці Україна лідирує [11, с. 4].

Серед піднятих у виступі Генерального секретаря Ради Європи Турбйорна Ягланда проблем досить близькою для України є також конституційна криза в сусідній Польщі, яка призвела до того, що Європейська комісія відкрила провадження проти Польщі щодо закону про Конституційний суд, який був підданий критиці як такий, що суперечить основоположним принципам верховенства права. Як зазначають експерти, цей крок є першим у зтяжній процедурі, яка зрештою може призвести до відкликання права голосу Польщі в ЄС [12].

Таким рішучим кроком Європейської комісії передували такі події: 235 членів Сейму проголосували на користь законопроекту, який, незважаючи на багатотисячні акції протесту в країні і гостру критику з-за кордону, передбачає, що відтепер для прийняття будь-якого рішення Конституційного Суду необхідно дві третини голосів серед 15 конституційних суддів, а не проста більшість голосів, як було раніше. Новий закон розцінюється як спроба парламентської більшості взяти суд під політичний контроль [13].

Дещо схожою була ситуація з прийняттям Верховною Радою України Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про вибори народних депутатів України» (щодо виключення кандидатів у народні депутати України з виборчого списку у багатомандатному окрузі)» від 22 грудня 2015 року № 3700 [14]. Після прийняття цього Закону громадянська мережа ОПОРА та Комітет виборців України виступили з критикою цього Закону і закликали нардепів скасувати його, а Президента – накласти на нього вето. Низка депутатів, зокрема група «Єврооптимісти», виступали категорично проти прийняття цього закону, зауважуючи, що він принесе у політику диктатуру партійних лідерів [15]. Однак, незважаючи як на відсутність підтримки з боку сторони громадськості, так і критику деяких депутатів, Закон набрав чинності.

Конституційна реформа в Україні сьогодні зосереджена навколо трьох основних питань: недоторканність народних депутатів і суддів, система правосуддя та децентралізація влади. Ці питання піднімаються у трьох внесених Президентом України законодавчих ініціатив стосовно змін до Основного Закону України:

– проект Закону про внесення змін до Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів

України та суддів) (від 16 січня 2015 року № 1776) [16], позитивний висновок до якого Конституційний Суд України надав ще 30 червня 2015 року;

– проект Закону про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади) (від 1 липня 2015 року № 2217а), позитивний висновок до якого Конституційний Суд України надав ще 31 серпня 2015 року [17];

– проект Закону про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) (від 25 листопада 2015 року № 3524), позитивний висновок до якого Конституційний Суд України надав 2 лютого 2016 року [18].

Слід зазначити, що всі вказані проекти законів мають також позитивні висновки головних комітетів Верховної Ради України, але станом на початок травня 2016 року не винесені на голосування до сесійної зали парламенту.

Причиною ситуації, що склалася навколо розробки та прийняття нової Конституції України, є ряд проблем політичного та правового характеру, які суттєво гальмують цей процес. Зокрема, серед таких проблем слід особливо виділити: відсутність правового визначення процедури підготовки проекту нової Конституції України, який виноситься на всеукраїнський референдум; не сформованість єдиного бачення меж та способів провадження конституційної реформи; існування проблем з дотриманням чинної Конституції та законів України, що свідчить про те, що прийняття нової Конституції України ще не гарантує її виконання.

Аналізуючи ці проблеми, необхідно передусім зауважити, що Конституція України не містить положень щодо порядку прийняття нової Конституції України. Процедура підготовки проекту нової Конституції України на сьогодні законодавством України не визначена. Між тим в Розділі XIII Конституції України чітко встановлений порядок прийняття змін до Конституції України [19].

З цього приводу слід погодитись з думкою С.В. Каденюка, який у своїй статті доходить висновку, що стан у країні такий, що конче потрібна нова Конституція, але громадянам необхідно пояснити особливості таких змін елементів суспільного ладу (стаття 5 Основного Закону): у чому перевага тієї чи іншої форми республіки – що дасть формування уряду президентом чи парламентом; як від того зміниться виконання Урядом Державного бюджету та Програми його діяльності; чим завадить Україні друга державна мова; в чому полягає загроза державі від подвійного громадянства [20].

Отже, головними ініціаторами та розробниками проекту нової Конституції мають стати саме громадяни України.

Така позиція цілком кореспондує з пунктом 2 резолютивної частини Рішення Конституційного Суду України (у справі про здійснення влади народом), де зазначено, що положення частини 3 статті 5 Конституції України треба розуміти так, що «тільки народ має право безпосередньо шляхом всеукраїнського референдуму визначати конституційний лад в Україні,



який закріплюється Конституцією України, а також змінювати конституційний лад внесенням змін до Основного Закону України в порядку, встановленому його розділом XIII. Належне тільки народові право визначати і змінювати конституційний лад в Україні не може бути привласнене у будь-який спосіб державою, її органами або посадовими особами» [21].

Однак через політико-правову ситуацію в Україні та суспільний запит на прийняття нової Конституції України існує необхідність правового визначення процедури підготовки проекту нової Конституції України, який виноситься на всеукраїнський референдум.

Проект Закону про процедуру підготовки проекту нової Конституції України (від 18 січня 2016 року № 3781), розроблений на забезпечення реалізації конституційного права Українського народу визначати і змінювати конституційний лад в Україні, був внесений народними депутатами України С.О. Тарутою, І.В. Луценком, В.В. Чумаком, Є.П. Фірсовим та ін. Законопроект встановлює процедуру підготовки нового проекту Конституції України за умов, що Український народ ініціює проведення всеукраїнського референдуму з питання прийняття нової Конституції України в порядку, визначеному Конституцією України та Законом України «Про всеукраїнський референдум». Відповідно до демократичної практики реалізації установчої влади народу відбувається шляхом обрання спеціального органу установчої влади – Конституційних Зборів, які мають підготувати проект нової Конституції України на підставі результатів широких громадських обговорень для винесення його на всеукраїнський референдум [22].

Отже, прийняття зазначеного законопроекту є вкрай важливою умовою для подальшого провадження конституційної реформи і, зокрема, для легітимізації процедури розробки та прийняття нової Конституції України.

Що ж до другої проблеми – меж та способів провадження конституційної реформи, то з цього приводу аргументованим видається зауваження О.О. Жмеренецького, який, досліджуючи питання меж реформ та конституційної революції, робить досить цікаві висновки: все різноманіття громадсько-політичних ініціатив, які сьогодні борються за зміни в Україні, залежно від методів роботи, умовно можна поділити на декілька видів, зокрема реформаторів та конституціоналістів. Реформатори та конституціоналісти вважають первинними для змін інститути, тобто систему законодавства та управлінську модель. Однак перші бачать зміни шляхом вирішення безлічі наявних в системі проблем, інші спираються на існування ключових параметрів, які тягнуть за собою усі інші інституційні зміни [23].

Пристаюючи будь-яку теоретичну модель конституційної реформи до практики, необхідно акцен-

тувати увагу на очікуваних від її впровадження результатах. Прийняття нової Конституції України не повинно бути самоціллю; до того ж самі досконалі конституційні зміни нічого не варті без їх практичної реалізації. Тут підходимо до гострої для нашого суспільства проблеми – порушення Конституції та законів України, а також зловживання владою. Найбільш болючою в цій сфері є проблема порушення прав та свобод людини та громадянина, зокрема тих, що закріплені в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Як показує огляд глобальних світових процесів, ця проблема нині характерна не тільки для України. Сьогодні в ряді європейських країн відчувається загострення політичної та соціально-економічної ситуації, що призводить до нестабільності та зростаючого суспільного невдоволення. Саме на їх усуненні зосереджена увага європейської спільноти. Досвід європейських держав засвідчує, що тільки ті дії влади, які ґрунтуються на базових демократичних та загальнолюдських цінностях, здатні подолати такі негативні явища.

З урахуванням вищезазначеного слід констатувати, що провадження конституційної реформи в Україні має здійснюватися з урахуванням досвіду розвинутих європейських країн. При цьому процеси щодо розробки та прийняття нової Конституції України мають супроводжуватися розв'язанням цілого комплексу проблем політичного та правового характеру: демократизація суспільних інститутів та розширення форм безпосередньої демократії; подолання корупції; підвищення конституційних гарантій дотримання основоположних прав, свобод та інтересів людини та громадянина тощо. Тільки за таких умов можна говорити про ефективність конституційної реформи.

**Висновки.** Проведене наукове дослідження показало, що конституційні реформи, що тривають в нашій державі, зазнають суттєвого впливу з боку глобальних процесів, що відбуваються в світі. До нашої держави прикута увага європейського співтовариства та його провідних інституцій, що вимагає вжиття Україною найрішучіших кроків в напрямі провадження конституційної реформи. Тому одне з пріоритетних місць у конституційному процесі повинно займати вдосконалення Основного Закону України та законів, що деталізують його положення, у напрямі створення більш дієвих гарантій виконання всіх положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод як документа, що визначає та втілює спільні цивілізаційні людські цінності.

У зв'язку з цим вважаємо, що перспективою подальших наукових досліджень мають стати узагальнення проблем і недоліків чинної Конституції України та розробка моделі нової Конституції з урахуванням позитивного досвіду країн Європи.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мельничук О.Ф. Конституційно-правове забезпечення права на освіту в Україні в контексті Європейського досвіду : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право» / О.Ф. Мельничук. – К., 2015. – 43 с.
2. Павшук К.О. Демократичні засади конституційного ладу України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне парво» / К.О. Павшук. – Х., 2014. – 20 с.

3. Подорожна Т.С. Теоретико-прикладні засади конституціоналізації правової системи та модернізації Конституції України : [монографія] / Т.С. Подорожна ; за ред. і з передм. проф. Н.М. Пархоменко. – Львів : ПАІС, 2014. – 308 с.
4. Про затвердження Порядку присвоєння вчених звань науковим і науково-педагогічним працівникам : Міністерство освіти і науки України від 14 січня 2016 року № 13 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0183-16/print1433867927924814>.
5. Венеціанська комісія дорікнула Україні: зволікає з реформою Конституції / Укрінформ. – 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrinform.ua/rubric-politics/1924660-venetsianska-komisiya-doriknula-ukrajini-zvolikaete-z-reformoyu-konstitutsiji.html>.
6. Питання Конституційної Комісії : Указ Президента від 31 березня 2015 року № 190 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/190/2015/print1449159910658222>.
7. Communication on the occasion of the first part of the 2016 Parliamentary Assembly Session [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.coe.int/en/web/secretary-general/speeches-2016/-/asset\\_publisher/TQ9yIWpDFtLP/content/communication-on-the-occasion-of-the-first-part-of-the-2016-parliamentary-assembly-session](http://www.coe.int/en/web/secretary-general/speeches-2016/-/asset_publisher/TQ9yIWpDFtLP/content/communication-on-the-occasion-of-the-first-part-of-the-2016-parliamentary-assembly-session).
8. «Конвенція з прав людини – під загрозою». Історичний виступ Генсека РЄ / Європейська правда. – 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.eurointegration.com.ua/articles/2016/01/26/7043923/view\\_print/](http://www.eurointegration.com.ua/articles/2016/01/26/7043923/view_print/).
9. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Міжнародний документ від 4 листопада 1950 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995\\_004](http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_004).
10. Подання щодо вжиття заходів загального характеру, необхідних для виконання рішень Європейського суду з прав людини, що набули статусу остаточного у I кварталі 2015 року : лист Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини від 3 квітня 2015 року № 12.0.1-9/2194 [Електронний ресурс] – Режим доступу : [http://cct.com.ua/2015/03.04.2015\\_12.0.1-9\\_2194.htm](http://cct.com.ua/2015/03.04.2015_12.0.1-9_2194.htm).
11. Беззуб І.В. Національна стратегія у сфері прав людини в Україні: оцінки експертів / І.В. Беззуб // Конституційний процес в Україні. Бюлетень інформаційно-аналітичних матеріалів. – 2015. – № 1–2. – С. 3–11.
12. EU opens case against Poland over new media, court laws [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bigstory.ap.org/article/0b56a8400c274e2f90ef6f163d6160df/eu-opens-case-against-poland-over-rule-law>.
13. Polish government curtails constitutional tribunal's powers [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://euobserver.com/political/131662>.
14. Про внесення змін до Закону України «Про вибори народних депутатів України» (щодо виключення кандидатів у народні депутати України з виборчого списку у багатомандатному окрузі) : Закон України від 22 грудня 2015 року № 3700 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4\\_1?pf3511=57526](http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57526).
15. Закон про «партійну диктатуру» таки протиснули [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/news/2016/02/16/7099214>.
16. Про внесення змін до Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України та суддів) : проект Закону України від 16 січня 2015 року № 1776 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4\\_1?pf3511=53602](http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53602).
17. Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади) : проект Закону України від 1 липня 2015 року № 2217а [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4\\_1?pf3511=55812](http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55812).
18. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : проект Закону України від 25 листопада 2015 року № 3524 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4\\_1?pf3511=57209](http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57209).
19. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
20. Каденюк С.В. Конституція? – Виключно від народу!.. / С.В. Каденюк // Українська правда. – 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/columns/2015/03/23/7062401>.
21. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 60 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини першої статті 103 Конституції України в контексті положень її статей 5, 156 та за конституційним зверненням громадян Галайчука Вадима Сергійовича, Подгорної Вікторії Валентинівни, Кислої Тетяни Володимирівни про офіційне тлумачення положень частин другої, третьої, четвертої статті 5 Конституції України (справа про здійснення влади народом) : Рішення Конституційного Суду України від 5 жовтня 2005 року № 6-рп/2005 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 41. – Ст. 2605.
22. Про процедуру підготовки проекту нової Конституції України : проект Закону України про процедуру підготовки проекту нової Конституції України від 18 січня 2016 року № 3781 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4\\_1?pf3511=57684](http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57684).
23. Жмеренецький О.О. Межі реформ та конституційна революція / О.О. Жмеренецький // Українська правда. – 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/columns/2015/11/16/7088610>.